

John Rawls 80 vuotta

John Rawls on eräs 1900-luvun vaikutusvaltaisimpia poliittisia filosofeja. Viime helmikuussa hän täytti 80 vuotta. Vuodesta 1962 eläkkeelle jäämiseensä saakka vuoteen 1991 hän toimi Harvardin yliopistossa filosofian professorina. Harvardin professorinimityksensä aikoihin hän julkaisi vain kolme artikkelia. Näissä varhaisissa artikkeleissa esitetyt ideat muodostavat keskeisen osan hänen vuonna 1971 ilmestynyttä teostaan A Theory of Justice (Harvard University Press; Oikeudenmukaisuusteoria, suom. Terho Pursiainen, Wsoy 1988). Siinä Rawls esitti uuden työjärjestyksen filosofeille ja muillekin. Sekä eetikot että politiikan teoreetikot ymmärsivät nopeasti, että Rawlsin teoria on joko otettava työn alle tai sitten perusteltava, miksi ei pidä tätä tarpeellisena.

Rawls on vaikuttanut suuresti intellektuaalisiin ja poliittisiin keskusteluihin niin länsimaisessa filosofissa, oikeustieteessä, psykologiassa, politologiassa kuin taloustieteessäkin. Myös suomalaisessa keskustelussa hän on ollut esillä, varsinkin sen jälkeen kun Terho Pursiainen julkaisi suomennoksensa *Theory of Justice*stä.

OIKEUDENMUKAINEN YHTEISKUNTA

Rawlsin keskeinen kysymys on, mitä yhteiskunnalta on edellytettävä, jotta se olisi oikeudenmukainen. Lyhyesti esitettynä hänen ajatuksensa on, että oikeudenmukaisen yhteiskunnan ratkaisevin kriteeri on sen kaikkein heikoimmassa asemassa olevien asema. Tämän jälkeen Rawls esittää eräitä periaatteita, jotka koskevat kansalaisten kesken jaettavia tarpeellisia ja hyödyllisiä asioita. Ensinnäkin jokaiselle on taattava yhtäläiset poliittiset ja kansalaisoikeudet. On vallittava mahdollisuuksien tasaverta: yksilöillä, joilla on samankaltaiset kyvyt ja valmiudet käyttää niitä, tulee olla yhtäläiset mahdollisuudet päästä erilaisiin tehtäviin ja aseisiin yhteiskunnassa.

Taloudellisten voimavarojen jakamisen kohdalla Rawls hylkää sekä puhtaan markkinaliberalismin että täydellisen tasa-arvon ajatuksen. Sen sijaan hän väittää, että yhteiskunnan instituutioiden on turvattava tasapuoliset ansaitsemisen mahdollisuudet riippumatta yksilön yhteiskunnallisesta asemasta, paitsi jos heikoimmassa asemassa olevien tilannetta voidaan parantaa myöntämällä lisäkannustimia niille, jotka voivat kasvattaa jaettavissa olevaa yhteistä kakkua. Täten joidenkin ryhmien kohdalla voidaan oikeuttaa korkeammat tulot, mutta vain jos tällaiset kannustimet ovat välttämättömiä pienimmän siivun kasvattamiseksi taloudellisesta kakusta. Tämä periaate on nimeltään *eroperiaate*.

TIETÄMÄTTÖMYYDEN VERHO

Edellä esitetyt jakoperiaatteet kertovat paljon siitä, mikä on yhteistä monille uskonnollisille ja filosofisille maailmankatsomuksille. Ajatukset löytyvät usein niin sosiaali- kuin kristillisdemokraattienkin ohjelmista. Rawls esittää tämäläisyyksille periaatteille uuden oikeutuksen pyrkien samalla välttämään uskonnollisia ja filosofisia alkuoletuksia koskevia kiistoja.

Selkeyttääkseen ajatuksiamme distributiivisesta oikeudesta Rawls ehdottaa seuraavanlaista ajatuskoetta: Kuvitelkaamme, että ihmiset yrittävät valita yhteiskunnallisia toimintaperiaatteita tietämättömyyden verhon takana. Kukaan ei tiedä millaiset kyvyt ja millainen maailmankatsomuksen tulee saamaan, eikä myöskään sitä, mihin asemaan yhteiskunnassa päätyy. Millaiset periaatteet silloin tulevat valituiksi?

Moraalifilosofiaa yli 150 vuotta hallinnut utilitarismi hyväksyisi pienen, pysyvästi sorretun vähemmistön, jos tilanne maksimoi kokonaisutiliteetin (hyödyn) yhteiskunnassa. Rawls sen sijaan väittää, että tietämättömyyden verhon takana kukaan ei vaarantaisi tulevaisuuttaan liittymällä sellaiseen yhteiskuntaan, joka ei kanna huolta yksilöiden hyötyjen ja taakkojen kasautumisesta. Kukaan ei haluaisi joutua kaikkein huono-osaisimmaksi, mikäli hän vain voisi turvata itselleen tasavertaiset poliittiset oikeudet sekä elinmahdollisuudet eroperiaatteen mukaisesti. Näin ollen tietämättömyyden verhon takana osapuolet valitsisivat mieluummin Rawlsin teorian kuin utilitarismin periaatteet. Hän myös väittää, että osapuolet hylkäisivät nekin ehdotukset, joiden mukaan etuuksien pitäisi koskea vain tiettyjä erityisiä kykyjä tai tiettyjä erityisiä käsityksiä hyvästä elämästä, koska osapuolet eivät valitessaan tietäisi tulisiko heillä olemaan juuri näitä samoja kykyjä ja käsityksiä.

MORAALIN OIKEUTTAMINEN

Sen lisäksi, että *Oikeudenmukaisuusteoria* argumentoi distributiivisen oikeuden periaatteiden puolesta, se käsittelee myös tärkeää kysymystä moraalisten arvostelmien oikeuttamisen mahdollisuudesta. Käsittelemme siitä, mikä on oikein ja mikä väärin konkreettisesti tilanteessa sisältyy usein myös yleisiä moraalisia periaatteita, yleistä harkintaa yms. Mutta miten nämä yleiset periaatteet voidaan puolestaan oikeuttaa?

Rawls ehdottaa, että moraaliset arvostelmamme oikeuttaisivat toinen toisensa reflektiivisessä tasapainotilassa. Tasapainotamme yleiset periaatteemme ja konkreettiset moraaliset arvostelmamme toinen toisensa avulla. Konkreettiset arvostelmat oikeutetaan ”ylhäältä” – ja yleiset periaatteet ”alhaalta” – osoittamalla, että juuri nämä periaatteet ovat sellaisia, jotka sopivat parhaiten konkreettisiin moraalisiin arvostelmiimme.

TARVE YHTEISEEN OIKEUDENMUKAISUUSTEORIAAN

Myöhemmissä artikkeleissaan sekä kirjassaan *Political Liberalism* (1993), Rawlsia on kiinnostanut varsinkin kysymys sellaisesta yhteiskunnasta, jossa vallitsee yhdessä jaettu käsitys oikeudenmukaisuudesta. Pluralistisessakin yhteiskunnassa täytyy olla jonkinlaisia yhteisiä, sosiaaliin instituutioihin sisältyviä käsityksiä ja sääntöjä, joiden avulla voidaan turvata keskinäinen luottamus. Rawls väittää, että hänen distributiivisten periaatteidensa oikeuttaminen perustuu yksilön arvolle ja sellaiselle yhteiskunnalle, jossa erilaiset maailmankuvat limittyvät konsen-

suaalisesti toisiinsa. Teoria voi olla yhdistävä tekijä uskonnollisissa ja filosofisissa näkemyksissä, joissa kiistellään esimerkiksi siitä, miksi yksilöitä pitäisi kohdella tasapuolisesti.

Oikeudenmukaisuusteoria ilmestyi Yhdysvalloissa aikana jolloin kansalaisoikeusliike, Vietnamin sota ja kamppailut erilaisista hyvän elämän käsityksistä olivat kyseenalaistaneet poliittisen vallan legitimitettiin. Myös tällä hetkellä kaivattaisiin vastaavaa filosofista panosta keskusteluun. Ihmiskunta tarvitsee yhteisen näkemyksen ja oikeutuksen oikeudenmukaiselle yhteiskunnalle. Eläke- ja muiden hyvinvointijärjestelmien tulevaisuus, markkinamekanismin soveltaminen julkiseen sektoriin, EU:n muokkaamat, aiemmasta poikkeavat käsitykset suvereniteetista ja demokratiasta sekä suvaitsevaisuuden perusteet ja rajat ovat esimerkkejä kysymyksistä, joista tulisi keskustella siten että jokaista ihmistä kunnioitetaan yhtäläisesti.

Rawlsin teoria on järjestelmällinen vastausyritys perustavaa laatua olevaan poliittiseen kysymykseen: kuinka yhteiskunnalliset instituutiomme voivat kohdella meitä kaikkia vapaina ja tasa-arvoisina olentoina kunnioittaen samalla keskinäisiä erojamme. Rawlsin käsitykset eivät tietenkään ole ongelmattomia. Koska hän kuuluu filosofian analyttiseen traditioon, jossa pyritään esittämään premissit ja päättelyketjut niin selvästi kuin mahdollista, ovat hänen kiistanalaiset lähtökohtaoletuksensa, heikkoutensa ja virheensä varsin helppo osoittaa. Oikeudenmukaisuusteoriaa onkin arvosteltu monin tavoin.

Rawlsin omasta, luonteeltaan ystävällisestä ja rakentavasta mutta kriittisestä muiden teorioiden kommentoinnista olisi esikuvaksi hänen kriitikoilleenkin. Hän antaa aina tunnustusta, ja väittää usein seisovansa jättiläisen harteilla muotoillessaan ajallemme tärkeitä kysymyksiä tai etsiessään vastauksia niihin. Rawls on saamansa kritiikin perusteella laajentanut, tarkistanut ja kehittänyt omaa teoriaansa. Kirjassaan *Law of Peoples* (1993) hän kirjoittaa kansainvälisestä oikeudesta. Lisäksi hän on julkaissut tarkistetun laitoksen *Oikeudenmukaisuusteoriasta* (1999). Näitä suppeampi teos *Justice as Fairness* ilmestyy puolestaan kuluvana vuonna.

Uudet haasteet edellyttävät edelleenkin sen kysymistä, miten yhteiskunta voi kunnioittaa jokaisen yhtäläistä arvoa eroista huolimatta. Riippumatta siitä, miten suhtaudumme Rawlsin distributiivisen oikeuden periaatteeseen, asiasta on hedelmällistä keskustella ikään kuin olisimme tietämättömyyden verhon takana. Reflektiivinen tasapaino ja limittäinen yksimielisyys osoittavat, miten arvot ja normatiiviset arvostelmat voidaan oikeuttaa myös uskonnollisilta ja filosofisilta katsomuksiltaan moniarvoisessa yhteiskunnassa.

Andreas Føllesdal (s. 1957) on käytännöllisen filosofian professori Oslon yliopistossa. Hän on mukana ARENA-ohjelmassa, joka tutkii kansallistalvioiden eurooppalaistumista. Føllesdal väitteli filosofian tohtoriksi Harvardin yliopistossa ohjaajanaan John Rawls.

Suomennos Heikki Suominen